

COĞRAFYA DERS KİTAPLARININ KÜLTÜREL MİRAS OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Ali ŞİMŞEK²
Halil Mesut BAYLAK³
Abdullah KÜÇÜKKILIÇ⁴

ÖZET

Eğitim-öğretim faaliyetlerinin en somut göstergelerinden birisi de ders kitaplarıdır. Yazıldıkları dönemin eğitim-öğretim faaliyetlerinin değerlendirilebilmesine imkân verir. Osmanlıca yazılmış ve o dönemin eğitim ve öğretim faaliyetlerinin bir göstergesi olan ders kitaplarının merak edilmesi ve ilgi duyulması ile günümüz şartlarıyla değerlendirilmesinin yapılması bilim kültür mirası açısından önemlidir. Bu sebeple somut olmayan kültürel miras içerisinde değerlendirilen bu kitaplar Türk kültürünün temsili açısından değerlidir. Osmanlıca yazılmış kitapların öğrenilmesi ve okunması konusunda, merakı olan bireyler olarak yetişmesini sağlamak eğitimin önemli amaçlarındanır. Döneme ait coğrafya ders kitapları Osmanlı devletinin Coğrafya biliminin öğretilmesinde ortaya koyduğu birikime yönelik farkındalığın artırılmasında bir etken olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışma ile Osmanlıca yazılmış ve Osmanlı bilim kültürünün mirası üzerinde kullanılmış olan dönemin Coğrafya ders kitaplarına karşı bir değerlendirme ve yaklaşım belirleme amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda II. Abdülhamit Han döneminde ders müfredatı olarak eğitim sistemine giren Coğrafya ders kitaplarının genel bir değerlendirilmesi yapılarak kültürel zenginliğimizden yararlanma, Coğrafya ve medeniyet bilincini oluşturmada farkındalık yaratmak asıl hedefi oluşturmaktadır. Bu kapsamda çağımız öğrencilerinin, Coğrafya bilimi ve Coğrafya ders kitaplarına karşı farkındalık durumları ihtiyaç-analiz anketi ile ortaya konulmuştur. Sonuçları itibariyle geçmiş dönem Coğrafya ders kitaplarına karşı olan farkındalık, ilgi ve merakı; bilimin ortak miras olduğu noktasından hareketle yapılan kıyaslama ve yorumlamalardan yola çıkılarak, bu duruma karşı olan bakış açısı geliştirilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın ana materyalini dönemin Osmanlıca yazılmış coğrafya ders kitapları oluşturmaktadır. Coğrafya bilim tarihinin gelişimi açısından yazıldığı dönemi değerlendiren çalışmalar (tez, makale, bildiri vs.) ile kıyaslama yapılmıştır. Ankete dayalı ihtiyaç analizi ile günümüz Coğrafya ders kitapları ile dönemin ders kitaplarına karşı ilgi, merak ve farkındalık düzeyleri araştırılmıştır. Literatür taraması ile elde edilmiş bilgilerden de faydalanılarak geçmiş dönem Coğrafya ders kitaplarına karşı olan farkındalık, ilgi ve merakı; bilimin ortak miras olduğu noktasından hareketle yapılan kıyaslama ve yorumlamalardan yola çıkılarak, bu duruma karşı olan bakış açısı geliştirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras, Coğrafya Ders Kitabı, Miras Coğrafya, Bilim Kültürü.

¹ Bu makale 19-21 Kasım 2022 tarihleri arasında düzenlenen ASEAD 10. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye, ORCID: 0000-0002-2636-7308, mehter1453@gmail.com

³ Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye, ORCID: 0000-0002-6369-5765, hmesutb79@gmail.com

⁴ Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye, ORCID: 0000-0001-9264-4273, kucukkalic58@mail.com

Araştırma Makalesi/Research Article, Geliş Tarihi/Received: 05/12/2022–Kabul Tarihi/Accepted: 18/01/2023

EVALUATION OF GEOGRAPHY TEXTBOOKS AS CULTURAL HERITAGE

ABSTRACT

One of the most concrete indicators of educational activities is textbooks. It allows the evaluation of the educational activities of the period in which they are written. It is important in terms of scientific cultural heritage to be curious and interested in the textbooks written in Ottoman and which are an indicator of the education and training activities of that period and to evaluate them with today's conditions. For this reason, these books, which are considered as intangible cultural heritage, are valuable in terms of representing Turkish culture. It is one of the important aims of education to raise individuals who are curious about learning and reading books written in Ottoman Turkish. Geography textbooks belonging to the period can be considered as a factor in raising awareness of the accumulation of the Ottoman state in the teaching of geography.

With this study, it is aimed to determine an evaluation and approach towards the Geography textbooks of the period, which were written in Ottoman and used on the legacy of the Ottoman scientific culture. For this purpose, II. The main goal is to benefit from our cultural richness by making a general evaluation of the Geography textbooks, which entered the education system as the curriculum during the reign of Abdülhamit Han, and to raise awareness in raising the awareness of geography and civilization. In this context, the awareness of contemporary students towards Geography science and Geography textbooks was revealed with a need-analysis questionnaire. As a result, his awareness, interest and curiosity towards the previous Geography textbooks; Based on the comparisons and interpretations made from the point of view that science is a common heritage, it has been tried to develop a perspective against this situation. The main material of the study is geography textbooks written in Ottoman Turkish. In terms of the development of the history of geography, a comparison has been made with the studies (thesis, article, paper, etc.) evaluating the period in which it was written. With the needs analysis based on the questionnaire, the level of interest, curiosity and awareness towards today's Geography textbooks and the textbooks of the period were investigated. Awareness, interest and curiosity about the previous Geography textbooks by making use of the information obtained through the literature review; Based on the comparisons and interpretations made from the point of view that science is a common heritage, it has been tried to develop a perspective against this situation.

Keywords: Cultural Heritage, Geography Textbook, Heritage Geography, Science Culture.

GİRİŞ

Yaklaşık altı yüzyıl devam eden ve “Osmanlıca / Osmanlı Türkçesi” şeklinde isimlendirilen bir medeniyet dili oluşmuştur. Yılmaz (2020)’in de ifade ettiği üzere Namık Kemal’in meşhur deyişiyle “*Küçük bir aşiretten çıkmış cihangirâne bir devlet olan Osmanlı*”nın dili –Osmanlı Türkçesi - ile ilgili bugüne kadar pek çok bilimsel çalışma yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Osmanlı Türkçesi, yüzlerce yıllık kültürel mirasın anlaşılmasında ve gelecek nesillere aktarılmasında hayati öneme sahiptir. Türkçenin Arap harfleriyle yazılmış hali olan Osmanlı Türkçesinin geçmişte kalan bir yazı ve konuşma dili değil, mevcut ve gelecek nesillerin tarih, kültür, coğrafya ve genel anlamda medeniyet tasavvurunun sağlıklı bir şekilde oluşmasında kilit bir konuma sahip olduğu kabul edilmelidir. Bu sebeple Osmanlı Türkçesi ile yazılmış ve o dönemin eğitim ve öğretim faaliyetlerinin bir göstergesi olan ders kitaplarının merak edilmesi ve ilgi duyulması ile günümüz şartlarıyla değerlendirilmesinin yapılması bilim kültür mirası açısından önemlidir.

Somut olmayan kültürel mirasın önemi, Türk kültürünün temsili açısından değerlidir. Kültür aktarımının bir parçasını da kültür - dil ilişkisi ile kültürler arası iletişim oluşturmaktadır. Osmanlı Türkçesi metinlerin / kitapların öğrenilmesi ve okunması konusunda, meraklı olan bireyler olarak yetişmesini sağlamak eğitimin en önemli amacıdır. Osmanlı Türkçesinin öğrenilmesi Osmanlı döneminde yazılmış eserlerin ve ortaya konulan engin içeriğin anlaşılmasında önem arz etmektedir. Özellikle Osmanlı devletinin Coğrafya biliminin öğretilmesinde ortaya koyduğu birikime yönelik farkındalığın artırılması gerekmektedir.

Amaç

Bu çalışma ile Osmanlıca yazılmış ve Osmanlı bilim kültürünün mirası üzerinde kullanılmış olan dönemin Coğrafya ders kitaplarına karşı bir değerlendirme ve yaklaşımla amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda II. Abdülhamit Han döneminde ders müfredatı olarak eğitim sistemine giren Coğrafya ders kitaplarının genel bir değerlendirilmesi yapılarak kültürel zenginliğimizden yararlanma, Coğrafya ve medeniyet bilincini oluşturmada farkındalık yaratmak asıl hedefi oluşturmaktadır. Bu kapsamda çağımız öğrencilerinin, Coğrafya bilimi ve Coğrafya ders kitaplarına karşı farkındalık durumları ihtiyaç-analiz anketi ile ortaya konulmuştur. Sonuçları itibarıyla geçmiş dönem Coğrafya ders kitaplarına karşı olan farkındalık, ilgi ve merak; bilimin ortak miras olduğu noktasından hareketle yapılan kıyaslama ve yorumlamalardan yola çıkılarak, bu duruma karşı olan bakış açısı geliştirilmeye çalışılmıştır.

Yöntem

Çalışmanın ana materyalini dönemin Osmanlıca yazılmış coğrafya ders kitapları oluşturmaktadır. Coğrafya bilim tarihinin gelişimi açısından yazıldığı dönemi değerlendiren çalışmalar (tez, makale, bildiri vs.) ile kıyaslama yapılmıştır. Ankete dayalı ihtiyaç analizi ile günümüz Coğrafya ders kitapları ile dönemin ders kitaplarına karşı ilgi, merak ve farkındalık düzeyleri araştırılmıştır. Literatür taramasıyla elde edilmiş olan değerlendirme kaynakların sentezlenerek bu konudaki bilinç ve farkındalık arttırılmaya çalışılmıştır.

Bulgular

“Kültür” denildiğinde aklımıza gelen ilk şey “toplum” dur. İster yazılı ister sözlü kültürden bahsedelim mutlaka bir topluluktan bahsetmek zorundayız. Antropolojik anlamda kültür insanların yaşam biçimi olarak açıklanabilir (Chastain, 1988). Bir başka ifadeyle kültür, bir bireyin doğumundan itibaren ait olduğu toplumda farkında olarak veya olmayarak edindiği davranış, yaşam ve konuşma şekli olarak tanımlanabilir. Genel anlamda ele alındığında kültürün iki boyutu vardır. Birincisi topluma ait olan sanat eserleri, edebiyat, günlük yaşamla ilgili unsurları kapsar. İkincisi ise o toplum üyelerince paylaşılan davranış biçimi ve inançları, düşünme şekli gibi kavramları içerir. Diğer bir ifadeyle kültür, geniş bir taban tarafından paylaşılan düşünce ve değerlerin doğru veya yanlış olduğunun bilinçli veya bilinçsiz olarak fark edilebilmesidir. Kısaca kültür bir toplumun tarihsel süreç içinde ürettiği ve diğer kuşaklara aktardığı maddi ve manevi özelliklerin bütünüdür ve bir topluma özgü olup o toplumun dinini, yaşam tarzını, düşünme tarzını yansıtır. Kültürün kendini hissettirdiği önemli araçlardan birisi dildir. Dil sayesinde kültürü ilgilendiren her konu sözlü ve yazılı olarak başka kuşaklara aktarılabilir. Birçok dilbilimciye göre de yukarıda bahsedildiği gibi dili ve kültürü birbirinden ayırmak mümkün değildir.

Her birey bir toplum içinde yaşar ve o toplumun dilini öğrenirken, diline özgü kültürel unsurları da öğrenir. Halliday (1978) dili kültürün barındırıldığı “sosyal bir gösterge” olarak tanımlar ve her dilin konuşulduğu toplumun yaşam biçimi, düşünme tarzı gibi kavramları yansıttığını söyler. “Fransızlar hangi durumda nasıl konuşur”, “İngilizler hangi bağlamda ne düşünür”, “Almanlar hangi duruma nasıl tepki verir” gibi konular ancak o ülkenin kültürü ile ilişkilendirilebilir ve bu bağlamda ifade edilen cümlelerin öğrenilmesinin de ilgili ülkenin kültürünün öğrenilmesini zorunlu kılmaktadır (Çakır,2011).

Kültür, bir toplumun tarihinde oluşturduğu maddî ve manevî bütün değerleridir. Bu durumu ifade etmek söz konusu olduğunda da ilk akla gelen şey, dildir. Dil, insanla insan, insanla diğer var olan şeyler arasında birleştirici bir ilişki kurar. İnsan, ancak dili sayesinde insandır. O halde dil, millet denilen sosyal varlığı birleştirir ve fertleri arasında duygu ve düşünce akımını meydana getirir. Hem düşüncenin hem de kültürün bir aracı olan dil, eğitim açısından da çok önemlidir. Düşünce, ancak dile aktarılacak suretiyle bilgiye dönüşebilir ve bilgi de sadece dilin aracılığıyla öğretilir. Diğer yandan, kültürel iletişimde kullanılmayan bir dil, kültür dili; bilimsel iletişimde kullanılmayan bir dil de, bilim dili haline gelemez (Yazağlı, 2005).

Geniş anlamıyla kültür, yapma, farklılaşma olduğu kadar bütünlenme, biçim verme, iyice işleme, iyice şekillenme, damgasını basma, üslup verme, mükemmelleştirme, geliştirme ve derinleştirme demektir (Rothacker,1954:52).

Kültür, insanın doğal varlığıdır. İnsanın yaşadığı her yer ve zamanda kültür, toplumsal konumu ne olursa olsun, kişilik mekanizmaları aracılığı ile çevreye yansır. Kültürel iletişim mekanizmaları, toplumda hem kültürü yayıcı, hem de yabancı kültürlerin yayılmasını da önleyici işlevler görmektedir (Condon,1995:56).

Hangi toplumu ele alırsak alalım, kültür hayatlarının iki ana unsuru vardır ve bunlar kitap ile kütüphanedir. Kültür ve dil bir toplumu oluşturan ve birbirinden ayrılmayan iki önemli öğedir.

Dil bir iletişim aracıdır ve gerçek iletişimin olabilmesi için de bir bağlamın olması gerekmekte ve bu bağlamın da herhangi bir şekilde kültürel öge içermesikaçınılmazdır.

1. KÜLTÜREL MİRAS KAVRAMI

Kültürel miras, “*Atalarımızdan bize miras kalan, bireysel ve toplumsal olarak anlam yüklediğimiz için korumayı seçtiğimiz, insan iletişiminin ve davranışının eserleri ve ifadeleri*” olarak tanımlanır (Hereduc, 2005: 12). Başka bir çalışmada ise kültürel miras, “*Geçmişte yaşamış ya da günümüzde yaşayan bir toplumun yaratıcı ifadesi*” olarak tanımlanmaktadır. “*Bir ülke ve insanların başarılarını, inançlarını ve geleneklerini anlatır.*” denilmektedir (Aslan ve Ardemagni, 2006: 1).

Kültürel miras kavramı, ilk zamanlarda sadece sanatsal ve tarihsel değeri olan büyük anıtları korumayı içerirken, günümüzde çok daha geniş bir anlamda, insanlar için belirli bir anlam ifade eden kültürel her şeyi içerebilmektedir (Dönmez ve Yeşilbursa, 2014). Yirminci yüzyılın sonuna gelindiğinde kültürel miras kapsamı, somut ve somut olmayan kültürel miras şeklinde uluslararası alanda genel olarak kabul görmüştür (Ahmad, 2006: 298).

Kültürel miras, bir toplumun ortak geçmişini anlatan, toplumun dayanışma ve birlik duygularını güçlendiren, insanların tarih boyunca biriktirdikleri deneyimlerin ve geleneklerin devamlılığını sağlayan, gelecekteki şekillenmelere yön veren değerlerdir. Kültürel miras geçmişle bugün arasında bağlantı kurarak, içinde yaşanan kültüre ve dünyaya bir temel oluşturur ve geleceğin oluşturulmasında sağlam bir referans verirken manevi anlamda dainsan hayatlarını zenginleştirir (Kültürel Mirasın Korunması İSMEP Rehber Kitapları).

Kültürel miras aynı zamanda; kimliğimizle, kültürümüzle, tarihimizle ilgili somut ve soyut değerlerin tümüdür. Tarihi kentler ve dokular, kültürel peyzajlar, anıtsal yapılar, arkeolojik alanlar, kadar dil, gelenek, dans, müzik, ritüeller gibi yaşayan ama somut olmayan değerler de kültürel mirası oluşturur. UNESCO, ICOMOS ve benzeri uluslararası kurumlar tarafında hazırlanan sözleşmelerde ve uluslararası hukuk metinlerinde kültürel miras kavramı somut kültürel miras, somut olmayan kültürel miras, sualtı kültürel mirası, doğal miras olarak kategorize edilmiştir. Somut kültürel miras taşınabilir ve taşınamaz kültürel miras olarak ayrılmaktadır. Taşınır kültürel miras tablolar, heykeller, sikkeler, el yazmaları, arkeolojik eserleri, taşınamaz kültürel miras, anıtları, arkeolojik siteleri, tarihi kent dokuları gibi yapı topluluklarını, Sualtı kültürel mirası batıkları, sualtı kalıntıları ve kentlerini, somut olmayan kültürel miras sözlü gelenekleri, gösteri sanatlarını, ritüelleri, doğal miras kültürel boyutu olan doğal siteleri, kültürel peyzajları, fiziki, biyolojik ve jeolojik formasyonları kapsar. Somut kültürel miras kendi içinde, taşınmaz kültürel miras ve taşınır kültürel miras şeklinde ikiye ayrılmıştır (Tablo1).

Tablo 1: Kültürel Mirasın Sınıflandırılması

Kaynak: Ahmad, 2006'dan düzenlenmiştir.

İnsanoğlunun çeşitli nedenlerden dolayı önem verip, korumak istediği ve gelecek nesillere aktarmak istediği kültürel miras varlıkları çeşitli bozulma, yıpranma ve yok olma sorunlarıyla karşı karşıyadır. Kültürel miras varlıklarının yüz yüze kaldığı bu sorunlar, “onun bir yandan korunmasını ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasını, diğer yandan sosyal ve ekonomik yaşama katılacak şekilde yönetimi neredeyse tüm ülkelerin gündemini” oluşturmaktadır (Yılmaz, 2005: 7).

Kültürel mirasın korunması konusunda başta Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) olmak üzere çok sayıda uluslararası kurum ve kuruluş çeşitli çalışmalar yapmaktadır. Aynı zamanda ülkelerin kendi resmi ve sivil kurumları da kültürel mirasın korunmasına dair çalışmalar yürütmektedir. Aynı zamanda çok sayıda uluslararası ve ulusal yasal düzenleme de yapılmaktadır. Konu ile ilgili olarak Türkiye, Doğal ve Kültürel Dünya Mirasının Korunması Sözleşmesi'ni 1983'te, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'ni ise 2006'da imzalamıştır (Oğuz, 2007: 5). Bunların yanında Türkiye, 1989 yılında Avrupa Mimari Mirasın Korunması Sözleşmesini, 1999 yılında Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesini imzalamıştır.

Türkiye'de kültürel mirasın korunması anayasa güvencesindedir ve 1983 yılında da 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu çıkarılmıştır. 14.7.2004 tarihinde, 5226 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile 2863 Sayılı Kanunun bazı maddelerinde değişikliğe gidilmiştir. Ancak tüm bu uluslar arası ve ulusal kuruluşların çalışmalarına ve uluslararası ve ulusal yasal düzenlemelere rağmen kültürel mirasın yeterince korunamadığı görülmektedir.

Bu durumda, kültürel mirasın korunmasında vatandaşların bilinçlendirilmesinin önemi ortadadır.

Kültürel mirasın korunması ile eğitim arasındaki ilişkiye vurgu yapan ve bireylerde kültürel miras bilinci oluşturmada okul eğitiminin önemini belirten araştırmalar ve çeşitli yayınlar bulunmaktadır (Patrick, 1988; Hunter,1988; Patrick, 1989; Bektaş, 1992; Corbishley,2000; Curtis ve Seymour, 2004; Henson, Stone ve Corbishley, 2004; Hereduc, 2005; Alkış ve Oğuzoğlu, 2005; Copeland; 2006).

Kültürel miras yönetiminin öneminin kavranması için öncelikle kültürel mirasın öneminin ve değerinin, neyi, neden, nasıl ve kimlerle koruyacağımızın kavranması gerekir. Kültürel miras alanlarının taşıdıkları değer açısından korunmasının aynı zamanda toplumların gelişmişlik düzeyinde rol oynamasındaki etkisi fark edilmiştir. Bu farkındalık ile beraber kültürel miras yönetimi anlayışı yeni bir boyut kazanmış, kültürel miras alanlarının sürdürülebilir, bütüncül ve katılımcı bir yaklaşımla korunmasına yönelik stratejilerin ve alan yönetiminin geliştirilmesi sürecine girilmiştir (Öksüz Kuşçuoğlu ve Taş, 2017).

Kültürel mirasın neden korunması gerektiğinin açıklaması olarak belgesel değerleri, tarihsel değerleri, mimari ve estetik değerleri, ekonomik ve kullanım değerleri sıralanabilir. Kültürel miras, içerdiği ve günümüz toplumuna aktardığı bilgiler nedeniyle belgesel değere sahiptir. Kültürel miras incelendiğinde, mirası kullanan ve zaman içinde değiştirentoplumların niteliklerini öğrenmek olasıdır. Toplumun sosyal, kültürel, politik ve ekonomik niteliklerinin yanı sıra, teknik düzeyleri, moda ve beğenileri, estetik yaklaşımları, yaşambişimleri, ritüelleri, sosyal/toplumsal normları bu fiziksel tanıkları doğru yorumlamakla anlaşılabilir, öğrenilebilir (Ahunbay, 1994, Kuban, 1994).

Toplumun geçmişinin somut belgesi olması sebebiyle tarihsel bir değer taşıyor ki bu kültürel mirasın tarihsel değerini oluşturur. Kültürel miras değeri ait olduğu kültürün nitelikli bir ürünü olarak estetik ya da mimari bir değer taşıyor veya bir tekniğin özgün bir örneği ise, korunması gerekli varlık olma özelliğine ulaşır. Bu yaklaşım ilk bakışta çok kişiye özel görünse dahi, mimarlık, planlama, mimarlık tarihi ve sanat tarihi gibi ilgili dalları bilimsel ölçütlerine göre değerlendirilirse doğru ve geçerli sonuçlara ulaşılır (DAIFUKU: 1979). Kültürel mirası korumayla beraber yaşatma kavramı ortaya çıktığına kültürel mirasın özgün işlevi ile kullanılabilirliği ya da işlev değişikliği ile kullanılabilirliği değere kullanım veekonomik değer yükler.

Kültürel miras kavramında korunması gereken sadece somut ya da soyut varlıklar değildir. Soyut ve somut kültür varlığı bir bütün olarak gelecek kuşaklara taşıyabilmektir. Biri olmadan diğeri tamamlanamaz bu sebeple bu kavramda koruma-yaşatma ve ileri zamana aktarmak önemli bir yaklaşım olmuştur. Sürdürülebilir bir kültürel mirasta korumanın yanındayaşatılması hatta toplumun ekonomik ve sosyal gelişmesinde kültürel miras değerinin katkıda bulunmasının sağlanması gerekmektedir.

2. COĞRAFYA EĞİTİMİ KÜLTÜREL MİRASI

Osmanlı Devleti'nde coğrafya dersinin müfredata girmesi 1869 Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi'yle gerçekleşmiştir (Boztepe, 2015). Osmanlı medreselerinde artık dini ilimlerin yanında, müsbet bilimler (Ulûm-ı Akliye) içerisinde coğrafya bilimine de yer vermeye başlanmıştır. Gümüşçü (2017) doğrudan coğrafya dersinin okutulmasını ise Darü'lhilâfeti'l-Âliyye Medresesinin kuruluşuyla gerçekleşmiş olduğunu belirtmiştir. 26 Eylül 1910 tarihinde Şeyhülislam Musâ Kâzım Efendi yeni ilimler arasında anılan coğrafyanın okutulması için fetva vermiştir (İzgi, 1997). Bu kapsamda dünya, dünyanın hareketleri ve sonuçları, Osmanlı Devleti topraklarındaki nehirler, dağlar, vilayetler hakkında basit bilgiler vermeye başlanmıştır. Yeni gelen bu programla, öğrencilerin Osmanlı Devletine bakış açısını değiştirmiş ve getirilen yenilikler günümüz coğrafya öğretim yöntem ve programlarında da yerini muhafaza etmektedir.

Osmanlı saraylarında eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdüren müesseselerden olan Şehzadegâh, Meşkhane ve Enderun mekteplerinde Osmanlı Ülkeleri ve dünya hakkında coğrafya bilgilerinin okutulduğu ve harita çalışmalarının yapıldığı bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nde 1773 tarihinde, askerî okullarda başlamıştır. III. Mustafa döneminde, 1773'te, askerî deniz okulu olan Mühendishane-i Bahri-i Hümayûn açılması ile bu askerî deniz okulunda, denizcilik bilgileri, harita bilgisi ve coğrafya dersleri vermeye başlanmıştır. 1793 tarihinde ise III. Selim döneminde açılan Mühendishane-i Berri-i Hümayûn yani Askerî Kara Okulu'nda da 3. sınıfında okutulan beş dersten biri coğrafyadır. Sultan II. Mahmud (1808- 1839) döneminde, 1834 tarihinde açılan Mektebi-i Fünûn-ı Harbîye iki kısımdan oluşmuştu. 8 yıl süren birinci kısım öğrencilerinden başarılı olanlar, ikinci kısma alınarak zamanın şartlarına göre ileri derecede haritacılık, topoğrafya ve coğrafya alanında dersler okutulmuştur. Ayrıca sivil memur yetiştirmeyi amaçlayan Mekteb-i Maarif-i Adliye okulunun ders programında da coğrafya dersine yer verilmiştir. II. Mahmut döneminde Coğrafya alanı ile ilgili olarak da ders kitaplarında yer verilmiştir.

O dönemde okutulan Coğrafya kitaplarını her ne kadar içeriğin sunuşu yönünden günümüz ders kitaplarına benzemese de içeriğin muhtevası yönünden günümüzde aynı eğitim kademelerinde okutulan Coğrafya konuları ile benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Kitabın ölçülerine bakıldığında taşınabilirlik açısından gayet kibar ve hafif olduğu, kitapta kullanılan cümlelerin rüştiye seviyesindeki bir öğrencinin anlayabileceği şekilde açık ve anlaşılır olduğu, kitabın kapak resminin, kullanılan görsellerin, harita ve şekillerin, kitaptaki konuları kapsamasının yanında konunun anlaşılmasına da gayet iyi hizmet ettiği, birim sayfaya düşen görsel sayısının yeterli düzeyde olduğu kanısına varılmıştır. Ders kitabında kullanılan örneklerin yakından uzağa ilkesine uygun olarak verildiği dönemin sosyal ve siyasi şartları hakkında bilgi sakladığı anlaşılmıştır. Günümüz kitapları daha çok öğrenci merkezli olup yapılandırmacı eğitim yaklaşımına uygun yazılırken o dönemin kitapları daha çok öğretmeni eğitimin merkezine koyan davranışçı yaklaşım ve derslerde daha çok anlatım yönteminin kullanılabileceği bir yöntem göre hazırlanmıştır. Kitapta öğrencinin kendisini değerlendirmesine fırsat verecek değerlendirme sorularına yer verilmemesinden değerlendirmede de öz değerlendirme yerine öğretmen merkezli bir değerlendirmeyi benimsediği anlaşılmaktadır (Çalışkan, 2019).

1874'te Darümuallimin-i Sıbyan mektebinde, okutulan derslerden biri de Muhtasar Coğrafya'dır. Darümuallimîn-i Rüşdiye'de Coğrafya, Darümuallimin-i İdadîye'de Kozmoğrafya diğer derslerle birlikte zorunlu olarak okutulmuştur. 1878 yılında ise "Menşe-i Muallimîn" okullarında Coğrafyayı Umumî, Coğrafyayı Tabiî, Coğrafyayı Tarihi, Tabakatu'l Arz, Coğrafyayı Politikî, Coğrafya dersleri okutulmuştur .

Bu okullarda Coğrafyanın taksimatı, Dünya'nın uzaydaki yeri, yıldızlar, burçlar, Ay, Ay'ın hareketleri, Güneş, Güneş'in şekli, Güneş'in uzaklığı, Dünya'nın şekli, hareketi, boyutu, gece-gündüz, daireler, yönler, kutuplar, ekvator, meridyenler, paraleller, daireler ve dereceler, fersah, mil, küreler, harita, plan ve ölçek, dünyanın oluşumu ve katmanları, yanardağların ve kayaların oluşumu, toprak çeşitleri, rüzgârlar, hava, kasırga, yağmur, iklim, ısı dereceleri, ekvator, deniz ve karaların şekilleri, beş kıta ve kısımları, okyanus ve denizler, adalar, med-cezirler, akıntılar, yeryüzü şekilleri, ovalar, yaylalar, dağlar, yanar dağlar ve depremler anlatılmaktadır. Bunlardan sonra; akarsular ve göllerin oluşumu, mil, taşkınlar, ırklar, nüfus, hükümet, coğrafi etmenlerin insanlara etkisi, insanın dünyaya etkisi, hayvan ve bitki ıslahı gibi konular yer almaktaydı.

Beş kıtanın Tabii Coğrafyası ve siyasî kısımları , kıtaların sınırları, yer şekilleri,denizleri, dağları, körfezleri, adaları, burunları, boğazları, zemin durumu, yaylaları, yanardağları, ovaları, nehirleri, gölleri, hayvanları ve mahsulâtı, siyasî coğrafyası ,idarî kısımlar ve bu idarî kısımlarda bulunan şehirler, iklimi, halkı, var ise bulunan sömürgeler anlatılmaktadır .

Yapılan literatür incelemesinde de görüldüğü üzere, Coğrafya öğretimi Osmanlı Devleti'nde 19. yy'da eğitim öğretim kurumlarında bir ders olarak konulmuştur (Ünlü ve Sekin, 2002). Maarif Salnamesi'nde, 1898-1899 Eğitim ve Öğretim yılındaki İdadi ve Rüştiyelerin ders programları incelendiğinde, Coğrafya ders sayıları ve saatlerinin artmış olduğu görülür. Buna göre, İdadi ve Rüştiyelerin 7. yılında 1 saat, diğer ilk 6 yılında her yıl haftada ikişer saat coğrafya dersi ders programlarında yer almıştır. Osmanlı devletinde bu dönemde artık yaklaşık her kademe ve sınıfta Coğrafya eğitim ve öğretiminin olduğu görülmektedir (Özey, 1996).

3. COĞRAFYA EĞİTİMİ KÜLTÜREL MİRAS ESERLERİ

19. Yüzyılın ikinci yarısına ait coğrafya ders kitaplarını inceleyecek olursak;

1.Fazlı Necib Selanikli'nin Mufassal Coğrafya-yı Umûmî isimli eseri, İdadîlerde okutulmak üzere hazırlanmış bir kitaptır. Eser 8 fasıldan oluşmaktadır.

2.Ali Tevfik'in Memâlik-i Osmâniye Coğrafyası isimli eseri, Mekteb-i Mülkîye-i Şâhâne ve Mekteb-i İdadî-yi Mülkî üçüncü sene öğrencilerinin kullanması için yazılmıştır.

3.Abdurrahman Şeref'in Coğrafya-yı Umûmî584 isimli eseri idadîlerin beşinci sınıflarında okutulmak üzere programa dâhil edilmiştir. Müellif eserini coğrafya öğretmenliği yaparken kullandığı notları birleştirmek suretiyle yazmıştır.

4.Mehmed Celal'in Coğrafyâ-yı Umûmî593 adlı eseri, idadîlerin dördüncü sınıflarıiçin tertib edilmiş bir eserdir. 1313 senesi ders programına uygun olarak basıldığına dair ibare bulunmaktadır. 501 sayfayı bulan oldukça hacimli bir eserdir. Eser bir mukaddime ve dokuz fasıldan oluşmaktadır.

5.Mehmed Hikmet'in Coğrafya-yı Umrânî606 isimli eseri 7 senelik idadilerin son sınıflarında okutulmaktadır. Eser mukaddime ile başlayıp iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım da kendi içerisinde 3 fasıla ayrılmaktadır.

6.Coğrafya eğitimi açısından bu dönemde; İbn Nüzhet Cevat bey tarafından yazılan, “Haritalı Musavver Coğrafya-i Umumi (1.ve 2.sene)”, “Haritalı Musavver Memalik-i Osmaniye Coğrafyası (1.ve2.sene)”;

7.Behram Münir Bey tarafından yazılan “Vatan-ı Mukaddes Yahud Memalik-i Osmaniye Coğrafyası”, “Nevasül Resimli ve Haritalı Rehnümay-ı Coğrafya (1.ve 2.sene), “Yeni Tarzda Coğrafya”; Ali Tevfik bey tarafından kaleme alınan “Nevasül Coğrafya-i Umumi” gibi yayınlar dikkat çekicidir.

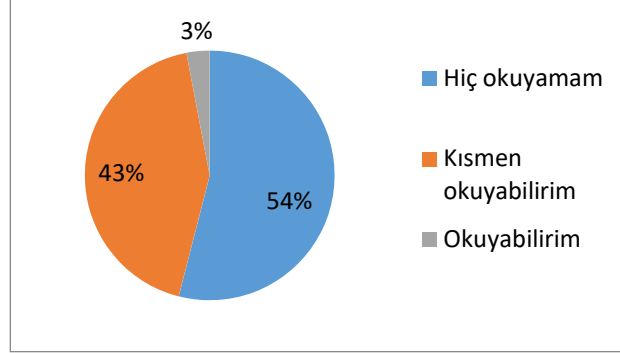
8.Coğrafya Ders Kitapları İbn Nüzhet Cevat Bey'in coğrafya ile ilgili eserleri şunlardır; Bidayet-i Coğrafya, Mücmel Coğrafya-Resimli Mücmel Coğrafya, Fezleke-i Fenn-i Coğrafya, Fezleke-i Coğrafya-yı Umumî, Muhtasar Coğrafya-i Osmânî, Hülâsa-i Coğrafya-i Osmânî ve Haritalı Musavver Coğrafyayı Umumi isimli eserlerdir.

9.Hülâsa-i Coğrafya-i Osmânî: Yazarları Yüzbaşı Remzi ve Kolağası Ali Cevad'dır.64 sayfadan oluan eser rüşdiye okulları için ders kitabı olarak hazırlanmıştır. Osmanlı Coğrafyasının fiziki, beşeri ve siyasi birçok özelliklerini ihtiva eder. Muhtasar Coğrafya-i Osmânî: Kitap 70 sayfadan oluşur. Eserin yazarları Kolağası Ali Cevad ve Yüzbaşı Remzi'dir. Bu kitapta Osmanlı ülkesi vilayetler idari ünitesi esas alınarak fiziki ve beşeri özellikleri çok genel seviyede anlatılmıştır. Kitapta sual ve cevaplara çokça yer verilmiştir. Kitapta cetvel, harita ve fotoğraf yoktur. Yalnızca idari taksimatı gösteren bir şekil vardır.

Haritalı Musavver Coğrafyayı Umumi: Haritalı Musavver Coğrafyayı Umumi: Kitap Fezleke-i Fenn-i Coğrafya kitabınınmusavver ve özet halidir kitapta bolca resim ve harita bulunmaktadır. Resimli Fezleke-i Coğrafya-i Umûmî: Kitap mukaddime ile başlar. Arzın uzaydaki yeri, Ay ve hareketleri, Güneş, Güneş'in şekli ve uzaklığı, dünyanın şekli, hareketi, boyutu, vs. anlatılır. Tabii coğrafya kısmında, dünyanın oluşumu ve katmanları, yanardağların ve kayaların oluşumu vs. Bunlardan sonra akarsular ve göllerin oluşumu, taşkınlar, ırklar, nüfus, hükümet, coğrafi etmenlerin insanlara etkisi, insanın dünyaya etkisi, hayvan ve bitki ıslahına değinilir. Kitapta anlatılan son konu beş kita coğrafyasıdır. Konuları daha derinlemesine ele alan ayrıntılı bir kitaptır.

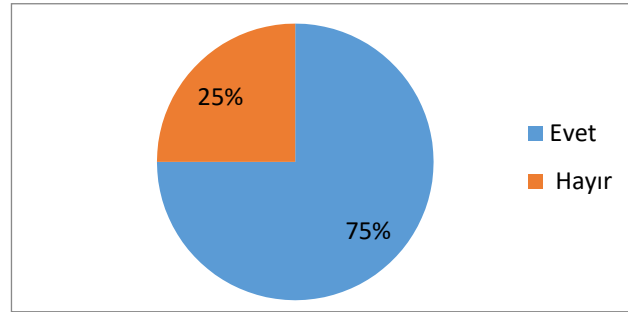
SONUÇ VE TARTIŞMA

Osmanlı Türkçesi ile yazılmış dönem eserlerine karşı 13-18 yaş grubu arası farklı türdeki (Fen Lisesi, Anadolu Lisesi, İmam Hatip Lisesi, Teknik ve Meslek Liseleri, Proje Liseleri)100 lise grubu öğrencisi üzerinde (Hazırlık, 9-10-11 ve 12. Sınıflar) yaptığımız durum değerlendirmesi anketi ilginç sonuçlar ortaya çıkmıştır. Katılımcıların %62'si kadın , %38'i erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Osmanlı Türkçesi ile yazılmış eserleri katılımcıların okuyamadıkları sonucunu ortaya koymuştur (Şekil 1).

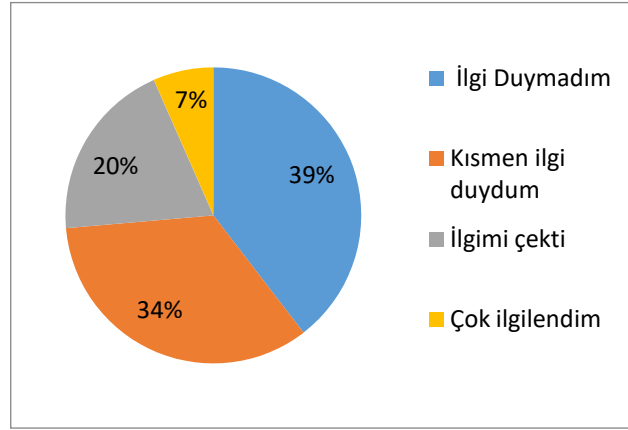

Şekil 1: Osmanlı Türkçesi ile yazılmış eserleri okuyabiliyor musunuz?

Katılımcıların büyük bir kısmı Osmanlı Türkçesi ile yazılmış bir eseri daha önce gördüklerini ifade etmişlerdir (Şekil 2). Ancak Şekil 3'te ortaya çıkan anket sonuçlarına göre katılımcıların büyük bir kısmı ya ilgi duymamış ya da dikkatini daha az çektiği yönünde fikrini belirtmişlerdir.

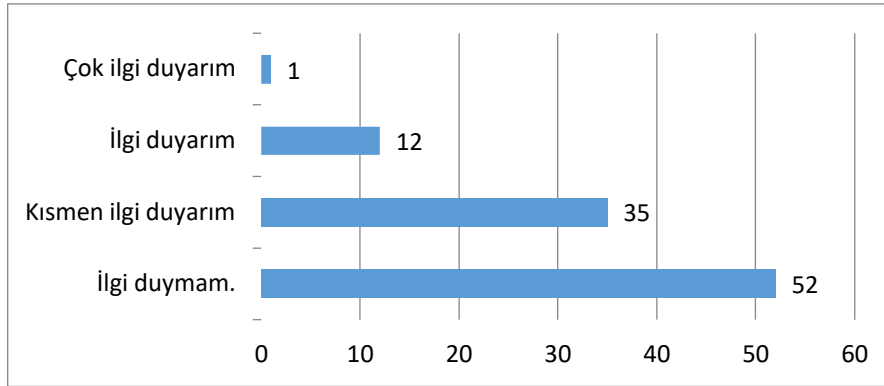

Şekil 2: Osmanlı Türkçesi ile Yazılmış Herhangi Bir Eser Görme Durumu

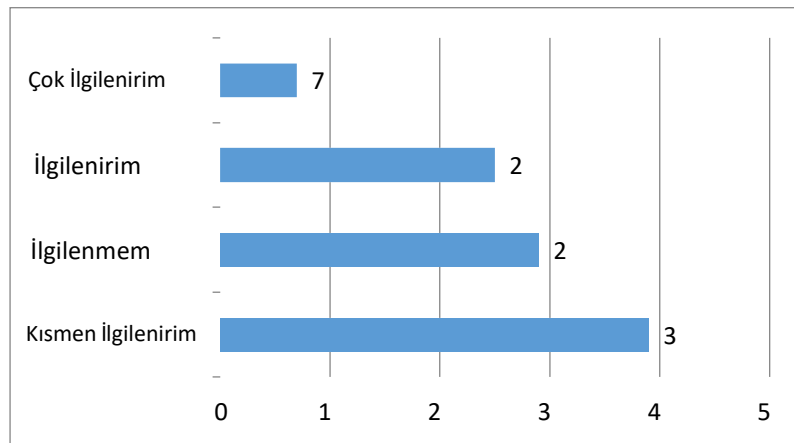

Şekil 3: Eğer gördüyseniz ilginizi çekti mi?

Katılımcıların yüksek bir çoğunluğu Osmanlı Türkçesi ile yazılmış Coğrafya ders kitabına karşı ilgi duymadıklarını beyan etmişlerdir (Şekil 4). Ancak eğer bu eser günümüz Türkçesi ile beraber ele alınan bir kitap olursa ilgi düzeylerinin artabileceği gözlemlenmiştir (Şekil 5).

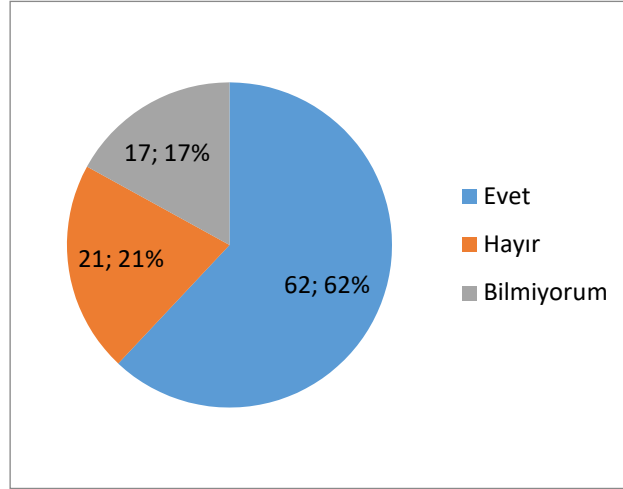

Şekil 4: Osmanlı Türkçesi ile Yazılmış Coğrafya Ders Kitabına İlgi Düzeyi

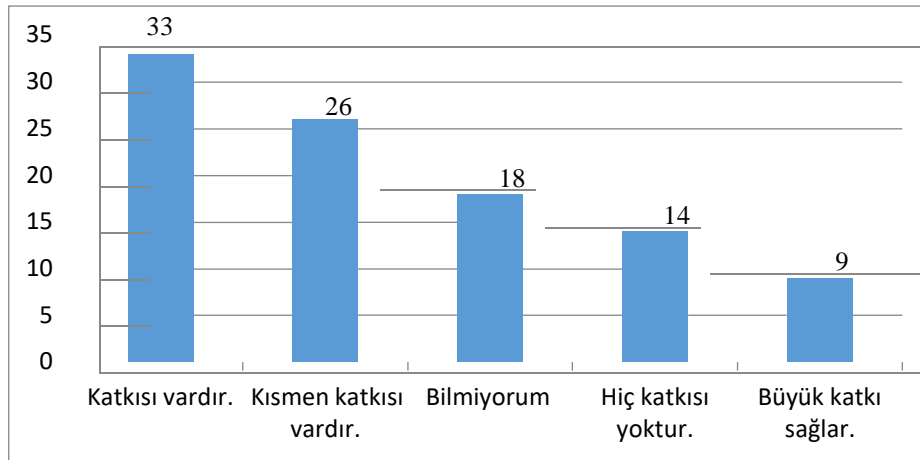

Şekil 5: Osmanlı Türkçesi ile Günümüz Türkçesini Bir Arada Barındıran Bir Esere Karşı İlgi Düzeyi

Ankete katılan 100 öğrencinin Osmanlı Türkçesi ile yazılmış ders kitaplarının kültürel mirasımıza ait bir unsur olduğuyula ilgili farkındalığa sahip oldukları ifade edilebilir (Şekil 6). Özellikle Osmanlı Türkçesi ile günümüz Türkçesinin beraber bulunduğu eserlerin kişisel ve toplumsal gelişime katkı sunacağına olan inanç oldukça yüksek bir veri ortaya koymuştur (Şekil 7).

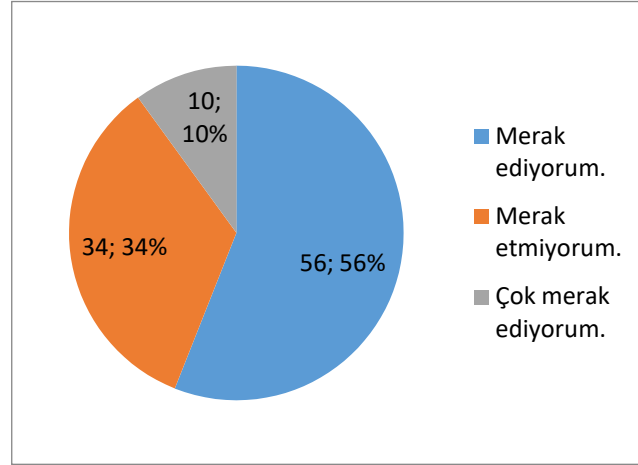

Şekil 6: Osmanlı Türkçesi ile Yazılmış Ders Kitapları Sizce Kültürel Mirasımıza Ait Bir Öge Olma Durumu

Şekil 7: Osmanlı Türkçesi ile Yazılmış Coğrafya Ders Kitabını Günümüz Türkçesi ile Okumanın Kişisel ve Toplumsal Gelişime bir Katkısı Olacağını Düşünüyor musunuz?

Bütün bu sonuçlara karşın en ilginç ve ele alınması gereken veri ise katılımcıların yarıdan fazlasının Osmanlı Dönemi'ne ait eğitim-öğretim müfredat ve ders içeriklerine karşı merak duygusunun üst düzeyde olmasıdır (Şekil 8).

Şekil 8: Osmanlı Döneminde Coğrafya Dersinde Öğrenilen Konulara Karşı Merak Durumu

13-18 yaş grubu, yani lise seviyesindeki katılımcıların Osmanlı Türkçesi ile yazılmış, yazıldığı dönemin eğitim içerik ve materyallerine karşı geliştirilebilir duygu ve düşünce içerisinde buldukları sonucu oldukça umut vericidir. İşte bu ilginin kültürel miras olgusu içerisinde değerlendirilerek farkındalığın artırılmasına yönelik “Miras Coğrafya” dergisinin hazırlanmasının önemli bir işlev yüklenebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

ÖNERİLER

Kimliğimizle, kültürümüzle, tarihimizle ilgili somut ve soyut değerlere karşı bireylerde farkındalık oluşturmak kültürel miras kavramının en önemli amacıdır. Bir toplumun ortak geçmişini anlatan, toplumun dayanışma ve birlik duygularını güçlendiren, insanların tarih boyunca biriktirdikleri deneyimlerin ve geleneklerin devamlılığını sağlayan, gelecekteki şekillenmelere yön veren değerler içerisinde yazdıkları dönemdeki bilimi ve dönemin eğitim sistemini yansıtan ders kitaplarının da kültürel miras ögesi olarak ele alınması gerekmektedir. Geçmişle bugün arasında bağlantı kurarak, içinde yaşanan bilimsel gelişime bir temel oluşturan ve geleceğin biliminin oluşturulmasında sağlam bir referans veren, manevianlamda da insanın kültürel hayatını zenginleştiren eski dönem bilim kitaplarına karşı ilgi, merak ve farkındalığın artırılması gerekmektedir.

Bütün bu ifadeden olmak üzere örnek bir çalışma bu amaca yönelik olarak tanımlanmaktadır. Bu kapsamda Osmanlıca yazılmış dönemin Coğrafya ders kitaplarından olan “Haritalı Musavver Coğrafyayı Umumi” adlı eser, anket sonuçları göz önünde bulundurularak yazıldığı dönem-günümüzün beraberce yer aldığı ve Coğrafya biliminin gelişimi de dikkate alınarak örnek bir çalışma hazırlanması ihtiyaç duyulan materyali oluşturacaktır.

Çalışma ile kültürel mirasın korunması ve yaşatılması konusunda 13-18 yaş grubu arası öğrencilerde olumlu tutum oluşturma konusu coğrafya bilimi kapsamında ele alınmıştır. Coğrafya programının genel amaçları doğrultusunda, taşınabilir somut kültürel miras öğeleri arasında yer alan Osmanlıca hazırlanmış coğrafya kitabının günümüz Türkçesiyle karşılaştırılması yapılarak öğrencilerde kültürel mirasa karşı bilinç oluşturulmak istenmiştir. Bu amaçla dergi içeriği 4 ana bölüm içerisinde ele alınmıştır (Resim 1).

Resim 1: Örnek Çalışma Plan Örneği.

Kaynağın tanıtımı ve günümüz bilimi açısından kıyaslama ve incelemenin yapılarak tanıtılması amacıyla; ana metin, transkripsiyon, sözlük ve günümüz müfredatına uygun örnek işleniş bölümlerinden oluşmaktadır.

Çalışma kapsamında hazırlanan “Miras Coğrafya” dergisi ile hedeflenen sonuçlar şu şekilde maddelendirilebilir:

1. Osmanlıca yazılmış ve o dönemin eğitim ve öğretim faaliyetlerinin bir göstergesi olan ders kitaplarının merak edilmesi ve ilgi duyulması ile günümüz şartlarıyla değerlendirilmesinin yapılması sağlandı.
2. Osmanlı Türkçesi metinlerin / kitapların öğrenilmesi ve okunması konusunda, meraklı olan bireyler olarak yetişmesini sağlamak olan eğitimin en önemli amacına hizmet edildi.
3. Osmanlı Türkçesinin öğrenilmesi Osmanlı döneminde yazılmış eserlerin ve ortaya konulan engin içeriğin anlaşılmasına katkı sundu.
4. Osmanlı devletinin Coğrafya biliminin öğretilmesinde ortaya koyduğu birikime yönelik farkındalık artırıldı.
5. Bu çalışma ile Osmanlı Türkçesi ile yazılmış ve Osmanlı bilim kültürünün mirası üzerinde kullanılmış olan dönemin Coğrafya ders kitaplarına karşı bir değerlendirme ve yaklaşım belirleme amacına hizmet edildi.
6. Bilimin ortak miras olduğu noktasından hareketle yapılan kıyaslama ve yorumlamalardan yola çıkılarak, bu duruma karşı olan bakış açısı geliştirilmeye çalışıldı.

KAYNAKLAR

Ahmad, Y. (2006). The scope and defination of heritage: From tangible to intangible. International Journal of Heritage Studies, 12 (3), 292-300.

- Ahunbay, Z. (1994). Birinci Derece Anıtlarda Değerlendirme ve Restorasyon Sorunları. *Arredamento Dekorasyon*, 7-8, 87-90.
- Aslan, Z., and Ardemagni, M. (2006). Introducing young people to the protection of heritage sites and historic cites. Web: <http://www.iccrom.org/>, adresinden 27 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.
- Boztepe, S. (2015). II. Abdülhamid Dönemi İdadîlerde Tarih ve Coğrafya Eğitim-Öğretimi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi).
- Chastain, Kenneth. (1988). *Developing second language skills: Theory and practice*. 3rd edition. San Diego, CA: Harcourt Brace Jovanovich
- Condon, C.J. (1995). *Kelimelerin Büyülü Dünyası (Anlambilim ve İletişim)*. çev. Murat Çiftkaya, İstanbul, 56.
- Çakır, İ. (2011). Yabancı Dil Öğrenme Ortamlarında Kültürün Rolü. *Milli Eğitim Dergisi*, 190, 248-255.
- Çalışkan, H. (2019). *Meşrutiyetten Cumhuriyete Geçiş Döneminde Kullanılan Coğrafya Ders Kitaplarının İncelenmesi*. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi).
- Daifuku, H. (1979). "The Significance of Cultural Property", *The Conservation of Cultural Property*, Unesco, Paris, 19-27.
- Dönmez, C., Yeşilbursa, C.C. (2014). Kültürel Miras Eğitiminin Öğrencilerin Somut Kültürel Mirasa Yönelik Tutumlarına Etkisi. *İlköğretim Online*, 13(2), 425-442.
- Gümüşçü, O. (2017). *Coğrafya'ya Davet*. Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- Halliday, M.A.K. (1978). *Language as social semiotic: the social interpretation of language and meaning*. Sydney: Edward Arnold.
- Hereduc. (2005). *Heritage in the classroom: A practical manuel for teachers*. Web: <http://www.hereduc.net/hereduc/> adresinden 27 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.
- İzgi, C. (1997). *Osmanlı Medreselerinde İlim, Tabii İlimler I-II*. İz Yayıncılık, İstanbul.
- Kuban, D. (1994). "Türkiye'ye Özgü Bir Koruma Politikası Olabilir mi?", *Kentsel Koruma ve Yenileme Uygulamalar Kolokyumu* (ed. M. Çubuk), İstanbul, 52- 57.
- Oğuz, Ö. (2007). UNSECO, Kültür ve Türkiye. *Milli Folklor*, 73, 5-11.
- Öksüz Kuşçuoğlu, G., Taş, M. , 2017. Sürdürülebilir Kültürel Miras Yönetimi . *Süleyman Demirel Üniversitesi Yalvaç Akademi Dergisi* 2 (1), 58-67.
- Özey, R. (1996). *Osmanlı Devleti'nde Orta Öğretimde Coğrafya*. 2. Ulusal Eğitim Sempozyumu Dergisi, İstanbul.
- Rothacker, E. (1954). *Tarihte Gelişme ve Krizler*, çev. Hüseyin Batuhan ve Nermi Uygur, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Konferansları, İstanbul, 52.
- Safran, M. (2006). *Tarih Eğitimi, Makale ve Bildiriler*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ünlü, M. Ve Sekin S. (2002). *Coğrafya Dersinin Temel Öğretim Sorunları*. Marmara Coğrafya Dergisi, 5.
- Yazağlı , R. (2005). Dil-Kültür İlişkisi. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 2 (5), 123-143.
- Yılmaz, E. (2020). Haluk Gökalp / Osmanlıca. [Osmanlıca adlı kitap tanıtımı]. Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi. 5 (1), 210-216.
- Yılmaz, Ö.Ö. (2005). *Türkiye'de kültürel mirasın yönetimi ve sorunları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.